

Марія ГОРБАЛЬ

РІДНА МОЯ УКРАЇНО. БОЛЯТЬ МЕНЕ БОЛІ ТВОЇ

Горбаль М. Повернення /
Микола Горбаль. — Харків :
Права людини, 2015. — 360 с.

6 вересня 2016 року в Інституті народознавства НАН України відбулася презентація книжки українського дисидента, багаторічного політ'язня радянських таборів, письменника Миколи Горбала «Повернення». Поет і прозаїк, почесний доктор Львівського національного університету ім. Івана Франка, один із представників «шістдесятників» Ігор Калинець розказав про свого побратима, з яким зріднився у таборі особливо суворого режиму, Миколу Горбала, зокрема озвучив і біографічні відомості.

Народився Микола Горбаль 10 вересня 1940 р. у с. Воловець на Лемківщині. У п'ятирічному віці разом із родиною розділив трагічну долю лемків — виселення з рідної землі в УРСР, на Харківщину. Вертаючись «ближче до Карпат», сім'я оселилася на Тернопільщині. Музикант, композитор, поет. Написав поему «Дума», в якій висловив свою тугу за незалежністю і свободою України. За це та «прослуховування радіостанції «Свобода»» 1970 року був заарештований органами КДБ та засуджений до п'яти років ув'язнення і двох років заслання за статтею «виготовлення, зберігання та розповсюдження документів антирадянського змісту». Під час ув'язнення опинився у середовищі колишніх вояків УПА — радянських «зеків»-«двадцятип'ятирічників», а з 1972 року, періоду масових арештів української інтелігенції, став спів'язнем найвідоміших дисидентів — Івана Світличного, Валерія Марченка, Зиновія Антонюка, Семена Глузмана та багатьох інших. У таборі виконував важливу роль переписувача документів — мікроскопічними літерами на невеличких клаптиках паперу копіював вироки, свідчення та спогади радянських політ'язнів, які, відтак, у вигляді невеличких «капсул» потрапляли на волю — в дисидентський самвидав, на радіостанції «Голос Америки» та радіо «Свобода». Незабаром після завершення першого ув'язнення, в 1979 р., був заарештований вдруге. На цей раз за сфабрикованим звинуваченням у «спробі згвалтування». За вироком суду (п'ять років таборів суворого режиму) опинився в одній із найжахливіших кримінальних зон УРСР — с. Новоданилівка Миколаївської обл., де разом із кримінальними злочинцями працював на гранітному кар'єрі. Під час суду оголосив себе членом Української Гельсінської Групи.

За добу до закінчення терміну другого ув'язнення, в 1984 р., Миколі Горбалу було оголошене третє звинувачення — «розповсюдження наклепницьких вигадок на радянський лад». Новий вирок — вісім

років у таборі особливо суворого режиму та три роки заслання. Слідчі робили спробу схилити в'язня до покаяння і співпраці (і тим купити собі свободу), та отримали тверду відмову. Микола Горбаль, як «особливо небезпечний рецидивіст», опинився в с. Кучино Пермської обл., де відбували покарання Василь Стус, Василь Овсієнко, покутник Семен Скалич. Був звільнений 1988 р., у період радянської «перестройки» та «гласності». **Загалом відбув у радянських таборах 16 років.**

Господь послав на землю Свого Сина, і Той узяв на Себе тягар гріхів людства і був розп'ятий на Голгофі на хресті. Сини України, вибрані, Божі обранці, взяли на себе тягар долі Ураїни, її болі, щоб та Україна жила. 16 років у радянських таборах. Це та офіра, яку склав лемківський юнак Микола Горбаль, виселений з рідної домівки, приречений на злидні, приниження, поневіряння, — за те, що написав поему «Дума», в якій висловив тугу за незалежністю і свободою України, поніс свій хрест. «... Усяка мова є певною цінністю для Всесвіту, то хто ж тоді ті, хто переслідує українську мову, адже вона не менш достойна? ...нашу мову переслідує не Бог, а недруги Бога», — напише Микола Горбаль у романі «Повернення».

Роман «Повернення» — це глибоке осмислення історичної долі української народу в ХХ — на початку ХХІ століття. Автор аналізує трагедію українців, вбачаючи її причини в перебуванні народу в епіцентрі боротьби Добра і Зла. Оперуючи глибинним знанням Біблії, він виводить ідею самого роману — повернення людства до себе, власної сутності, до національної гідності, до національної гордості, до своєї історії, до своїх витоків — до Божої Істини. Ця ідея передана і в художньому оформленні книжки: над великою панорамою Києва — образ Сина Божого, Благодать Божа. Але залежить ця Благодать Божа від кожного з нас, українця, — чи заслужимо ми її.

Герої роману — українська інтелігенція: вчителі, митці, науковці, священники. Разом із ними проходить непростий шлях очищення від «скверни» чужих ідеологій, стереотипів і культурних нашарувань.

Прекрасними, чистими, ніжними, ангельськими, і, разом з тим, трагічними почуттями любові двох сердець: художника Василя та актриси Ляни переповнені сторінки роману. Коротко про це сказати

не те, що складно, а неможливо. Цитата з роману: «Його стосунки з Роксоляною набирали щораз більшого духовного зближення, що перетворювало Василів світ у марево тихої радості. Не міг уже нічого малювати, де не відчувалась би її присутність. Давав собі звіт, що стан, коли постійно «літаєш над хмарами», — це стан закоханості. Але також усвідомлював, що він уже не хлопчик, і в такому віці несерйозно втрачати контроль над життєвими реаліями...».

Отже, то є та ниточка, яка тягнеться упродовж усієї сюжетної лінії. Та, попри цю любовну палітру, як основні складові роману постають проблеми історичного, культурно-просвітницького, суспільно-політичного та релігійно-духовного характеру. Автора болить доля українців. Із перших сторінок роману перед читачем постає цинік художник Петро Забарило, для якого немає нічого святого. Його способом життя був обман. В останні роки радянської влади він, видаючи себе за інструктора райкому компартії, змушував сільські ради купувати його «голови» (погруддя Леніна), за що, таким чином, отримував великі гроші. Та під впливом іншого середовища цей чоловік стає зовсім іншим — усвідомлює, що Господь дає людині талант для того, щоб **служити нації**. І це не тільки мрія автора. Життя показує, що спосіб буття людини залежить від середовища, в якому вона перебуває.

Роман «Повернення» — це гімн українській мові. Автора болить її доля, доля української мови, а це значить — виховання майбутнього покоління України, доля самої України. Його героїня, вчителька української мови на Харківщині, зробила все, щоб виховати в учнів зневагу, ба навіть ненависть до української мови, показуючи їм її «другосортність», «штучність» і «непотрібність» у житті. Та її наступниця Ксенія Миколаївна — дочка харківського вченого, який змушений був тікати від репресій до Ленінграда, кардинально змінює ситуацію. І ті, хто найбільше глузував з мови, стають найбільшими її захисниками. Автора болить **незнання дітьми української мови**, і він це висловлює в устами вчительки: «Це ж українська школа, якщо тут таке ставлення до мови свого народу, то краще скасувати цей предмет узагалі... Діти можуть не вивчити урок, вони можуть чогось не знати, але зневажати рідну мову вони не мають права, бо це аморально, це, вре-

пті, злочинно, і саме в цьому має переконати їх учитель» (с. 58, 59).

Автор книжки, який на кожному кроці чує від українців мову **суржиком**, пояснює словами Ксенії Миколаївни, що таке суржик: «А слово «суржик» насправді походить із хліборобської лексики. Так селяни називали суміш різних злаків: пшениця, змішана з житом, чи овес з ячменем, тобто нечисте збіжжя. З такої суміші не спечеш доброго хліба, тим паче — короваю. Таку суміш, здебільшого, дають на корм худобі. Хтось дуже влучно охарактеризував словом «суржик» і змішання мов як продукт другосортний» (с. 63).

На досить поширену версію **про складність української мови** автор відповідає також вустами вчительки, с. 68: «Не думаю, що вона важча від російської чи польської. Одна з ряду слов'янських мов. Хоч кожна зі слов'янських має якусь окрему специфіку, властиву тільки їй. Ось, наприклад, в українській мові збереглася ще древня форма звертання, так звана «клична форма» Росіяни вже втратили її... Це не лише робить нашу мову оригінальнішою, але таке звертання звучить більш шанобливо».

Про **мелодійність української мови** вустами вчительки автор говорить, с. 69—70: «У якомусь із класів виникло запитання, чи правда, що українська мова вважається однією з наймелодійніших мов світу? — Правда, — підтвердила Ксенія Миколаївна і продовжила: «І це досягається завдяки вдалому чергуванню голосних і приголосних звуків... Ми кажемо: **під** окулярами, але **піді** мною. Відчуваєте, які величезні можливості нашої мелодійної мови?».

Автора болить донедавна випущена з українського алфавіту тверда буква **г**, і тому він так наполегливо і впевнено пояснює вустами своєї героїні, вчительки Ксенії Миколаївни, автентичність цієї звукової одиниці (с. 70—72).

Учні Ксенії Миколаївни виготовили в класі стенд, на якому виписали «Смертні вироки нації», тобто етапи нищення української мови. Бо, як цитує автор слова Ліни Костенко, «Нації вмирають не від інфарктів, у них спочатку відбирають мову». Отож до переліку тих «Смертних вироків нації» належать:

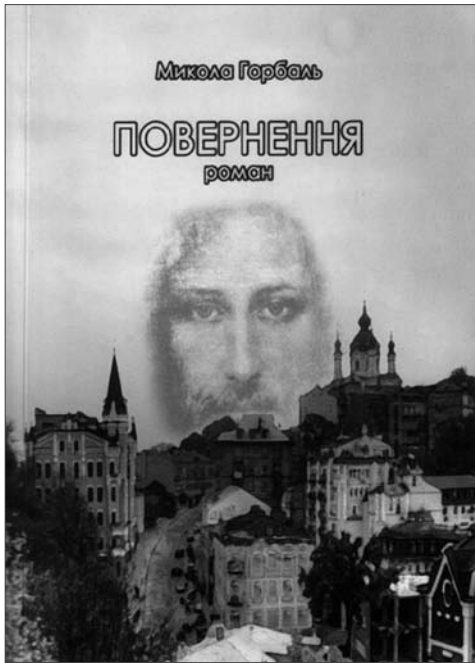
1689 — *Заборона Києво-Печерській лаврі друкувати будь-які книжки без дозволу Московського патріархату;*

1690 — *Анафема Московського собору «на киевские новые книги» (Петра Могилы, Кирила Ставропільського, Іоанікія Галатковського та ін.)...*

«Ну, очевидно, що це не я писала, — каже вчителька, — це результат історичних пошуків самих учнів... о якби робила це я, то б нагадала... що ще в 1978 році колегія Міністерства освіти УРСР видала директиву про «Удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки»... добавила б ще Постанову ЦК КПРС від 1983 року «Про посилення вивчення російської мови в школах і надбавка 16% до зарплати викладачам російської мови»... І була б на цьому стенді ще одна дата: 1984 — *У концитаборі помер український філолог і журналіст Валерій Марченко. Обов'язково б на цей стенд поставила ще: 1979 — знайдено мертвим понівечене тіло композитора Володимира Івасюка».*

В романі цей сюжет закінчується трагічно. Каральна машина російського шовінізму жорстоко вбиває спочатку вчительку Ксенію Миколаївну, а згодом її найпошлюбнішого учня. Та оптимістичними є твердження автора, що **українська мова — «рідна мова усього світового українства»** (с. 73), в якій закладена «магія, **божественність слова, слова як божественної енергії в людині»** (с. 75, 77). І, як підсумок, автор говорить, що «...наша мова є **однією з найдавніших слов'янських мов**, зі своїми мовними правилами і законами мовотворення, і коли ми внутрішньо відчуємо цю оригінальну окремішність і це стане предметом нашої гордості, тільки тоді в нас виникне справжня зацікавленість й іншими мовами» (с. 73). І, як і Христова віра в часи радянської влади була знищена, тобто знищена людина як творіння Боже, так і українська нація перетерпіла і свої смертні вироки в плані русифікації (с. 85—87). А тому, як і Христова віра, українська мова є незнищеною, вічною.

У романі висвітлені містичні передбачення долі України. Найперше йдеться про пророцтво одного з головних героїв роману — отця Валерія Лукашевича, що прийде час, і на майданах України лунатиме молитва, і силою цієї молитви злочинці у владі втечуть до безбожної Росії. Усі ми були свідками, як під час Революції Гідності на майданах лунали молитви, особливо у його найдраматичніші миті, і як Янукович і його поплічники втікали до Росії.

Це пророцтво, як говорить сам автор, було випи-сане з його життєвої історії. На третьому терміні, тобто на 13-му році ув'язнення Миколу Горбала за-проторили в табір особливо суворого режиму. На той час у тому таборі смерті перебували Василь Овсі-енко, Левко Лук'яненко, Михайло Горинь, Іван Со-кульський та ін.; Василь Стус уже на той час відій-шов у вічність. Миколу Горбала кидають у камеру, де сидить покутник Семен Скалич. Цей «Божий чо-ловік», який у романі «Повернення» говорить вус-тами священика Валерія Лукашевича, каже, що бу-дуть такі «організми», які ловитимуть людей, зну-щатимуться з них, мордуватимуть, вбиватимуть. Під час Революції Гідності 2014 року, через рік після на-писання роману «Повернення», ці «організми» на-зивалися «тітушками».

Ще про отця Валерія Лукашевича. Син греко-католицького священика з Галичини, якого влада зламала та змусила перейти до офіційної, російської Церкви. Закінчив лінінградську духовну академію. Він часто задумувався, чи його батько був зрадником. Відповіді на це запитання так і не знайшов. А чи міг би отець Валерій стати без батькової науки тим, ким він став?

У романі є й інші містичні передбачення долі Укра-їни та Української Церкви.

Одному з головних героїв художнику Василю Розпутенку наснився сон, що його дідусь, вірний сталінець, мав фатальний серцевий напад. Виникає

дискусія, чи це не є знак зі світу душ. Тим більше, що й інша головна героїня роману Ляна теж мала дивний сон, який її змінив. Їй наснився вбитий ро-сійськими шовіністами наречений Денис. Він ска-зав, що у житті їй належить зіграти цілком іншу роль, ніж досі вона грала в театрі. За словами Дениса українцям пророчено три дощі. Перший — важкий дощ спокути вже закінчився. Скоро буде другий — дощ очищення від скверни. А третій — буде дощем радості і благодаті Божої.

Отож Ляна. Вона є однією з головних героїнь ро-ману. «Автор, обираючи персонаж із таким іменем, покладає надію показати через нього долю люднос-ті, що визривала в духовно та історично багатому се-редовищі, на чудових землях під сонцем, але зі сто-літтями власної бездержавності, де працювала, спі-вуча нація — служанка чужих культур» (с. 350). Ляна нагадує всім про третій дощ. Спочатку цей за-гадковий термін був незрозумілим і самій героїні. Однак в останньому розділі роману показаний об-раз України в час третього дощу. «Автор ще не до кінця збагнув Божий задум щодо роксолянці (укра-їнства), але ставить собі за мету через цей образ по-казати повернення до своїх першооснов і народжен-ня уже Ляною тих, хто возвеличить у світі нарід, який розселиться від Карпат до Кавказу» (с. 351).

Як згадує Микола Горбаль, «той покутник Се-мен Скалич говорив, що прийде час, коли україн-ські хлопці будуть бажаними священнослужителя-ми по всьому світу, коли українська пісня лунатиме по всій планеті. Говорив ще інші речі, які я не до кін-ця усвідомив».

Розуміння сенсу третього дощу і слова зі сну «про цілком іншу роль» у підготовці до нього підводять учасників Ляниного товариства до думки, що у спо-собі життя та відданості Україні треба рівнятися на великі постаті, такі як митрополит Андрей Шеп-тицький, який все своє життя присвятив жертовно-му служінню Україні. У романі — велич поступу не тільки самого Андрея Шептицького, а й усієї роди-ни Шептицьких, велич поступу того стану Церкви, яка пішла в підпілля.

Закінчується роман розділом із не так уже дале-кого майбутнього. З розпадом Росії усі загрози, що нависають над світом, кануть у небуття. Всі, хто ко-лись емігрував з України (а це мільйони людей), по-вернуться на рідну землю. Україна підніметься з

упадку. «Пророцтва Божого Провидіння дають підставу авторові закінчити роман оптимістично», — зазначено в анонсі — на звороті обкладинки книжки. Це тішить, вселяє віру і надію.

Отож роман Миколи Горбала «Повернення» — це цикл уроків: урок української мови, на чому ми зупинилися детальніше; урок історії; урок екуменічності (сприйняття себе та сприйняття інших конфесій); урок політичної культури (як діяти в тій чи іншій ситуації); урок духовності (як поважати чи не поважати ближнього) тощо.

В романі показані ті болі України, за які автор страждав у радянських таборах впродовж своїх повних 16 років життя, п'ять із яких — в каменоломнях. Це ті болі, які і зараз ятрать наше не повністю прозріле суспільство. Книжка спонукає до розду-

мів, заставляє поважати себе як українця, дає насагу до життя, до боротьби.

Свого часу Євген Сверстюк говорив про Миколу Горбала як про дивного чоловіка: «Він був тричі репресований, витерпів пекло політичних і побутових таборів, а повернувся звідти просвітленим. Повернувся людиною, яка сповнена любови й довіри до світу і бажання говорити з тим світом».

Роман заслуговує на багатотисячний тираж, щоби **божественна енергія слова** дійшла до якомога більшої читацької аудиторії, зокрема молоді. Читач зуміє знайти тут важливі для себе теми, відкрити сторінки духовної історії українців і певні дороговкази на майбутнє. Ця книга нагадує просту мудрість: «Головне знати, що душа безсмертна, бо це часточка Бога в нас».